

Тема 5. Процес доказування та його елементи

1. Поняття і зміст процесу доказування.
2. Елементи процесу доказування.
3. Процесуальні способи збирання доказів.
4. Процесуальні способи перевірки доказів.
5. Оцінка доказів як елемент процесу доказування.
6. Поняття і зміст процесу доказування.

Поняття доказування - це діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню, перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, а також по формуванню на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування. Процес доказування - це шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень.

У відповідності з ч.2 ст.91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Доказування являє собою процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по оперуванню доказами.

Цей процес формує комплекс процесуальних дій і відносин, які можна згрупувати в окремі відносно самостійні елементи. Останні є важливими для аналізу внутрішнього змісту кримінально-процесуального доказування.

7. Елементи процесу доказування.

Слід зазначити, що елементи процесу доказування не є етапами доказування. Оскільки з етимологічних позицій ці терміни мають різне тлумачення.

Етапи - це періоди пошуку істини у різних провадженнях і в окремих стадіях кримінального процесу. Наприклад, різними є етапи доказування на досудовому слідстві та в суді. Елементи доказування є єдиними для всіх кримінальних проваджень. В окремих стадіях процесу вони відрізняються лише своєю роллю і поєднанням.

Етап розглядається як проміжок в часі, що має свій початок і кінець, а елемент як нерозривна частина одного цілого. Загальновідомо, що процес доказування і є тим нерозривним процесом пізнання, в якому названі вище елементи повторюються змінюючи один одного.

Найпоширенішою (традиційною) є позиція вчених, згідно з якою процес доказування складається з 3 елементів: 1) збирання, 2) перевірка і 3) оцінка доказів.

8. Процесуальні способи збирання доказів.

Збирання доказів - це здійснювана із дотриманням процесуальної форми діяльність сторони обвинувачення та сторони захисту із пошуку та виявлення джерела фактичних даних, вилучення необхідної інформації та її фіксації.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом (ст.93 КПК України)

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 Кримінального процесуального кодексу, «Розгляд клопотань під час досудового розслідування». Таке клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься мотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

У відповідності із ст.223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. До слідчих (розшукових) дій, згідно Кримінального процесуального кодексу, слід віднести:

- допит (статті 224-226 КПК України);
- пред'явлення особи для впізнання (ст.228);
- пред'явлення речей для впізнання (ст.229);
- впізнання трупа(ст.230);
- обшук (ст.234);
- огляд (ст.237).
- огляд трупа (ст.238);
- слідчий експеримент (ст.240);
- освідчування особи(ст.241);
- проведення експертизи (ст.242).
- До числа негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести:
- аудіо-, відеоконтроль особи(ст.260);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261);
- огляд і виїмка кореспонденції(ст.262);

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст.263);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст.267);
- спостереження за особою, річчю або місцем(ст.269);
- контроль за вчиненням злочину(ст.271).

Під час збирання доказів відбувається їх формування, що включає провадження і процесуальне оформлення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчого, прокурора, слідчого судді, суду по виявленню, вилученню та процесуальній фіксації (закріпленню) доказової інформації у встановленому законом порядку.

Найважливішими структурними елементами збирання доказів є пошук і вилучення доказової інформації. Її пошук може здійснюватись як у процесуальній, так і в непроцесуальній формі.

Прикладом пошуку носіїв доказової інформації у непроцесуальній формі є використання при розслідуванні орієнтуючої інформації. У вирішенні цього завдання особливе місце належить оперативно--розшуковій діяльності. Без закріплення доказу процес його формування не може вважатися завершеним, бо інформація, отримана сторонами кримінального провадження у вигляді матеріального та ідеального образів, може бути використана в доказуванні лише після перетворення її на форму, доступну для сприйняття всіма учасниками кримінального провадження.

Необхідним структурним елементом збирання доказів є також правозабезпечуючі операції. Це наділені правовою формою дії, через які слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд забезпечують можливість реалізації прав, наданих кримінально-процесуальним законом особам, які беруть участь у збиранні доказів.

Отже, під збиранням доказів у кримінальному процесі слід розуміти елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим (компетентним) державним органом пошукових, пізнавальних, посвідчуючих і правозабезпечуючих дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження.

Серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Процедуру провадження слідчих (розшукових) дій чітко врегульовано КПК. Обов'язковим є складання протоколу, у якому закріплюється перебіг і результати провадження. Слідчі (розшукові) дії - це спрямовані на формування доказів дії, що вчиняються лише уповноваженим стороною і включають сукупність прийомів пошуку, пізнання та посвідчення фактичних даних із дотриманням прав учасників кримінального провадження при їх здійсненні.

Окрім процедури провадження слідчих і судових дій та призначення експертизи відзначимо лаконічність правового регулювання розглядуваних способів збирання доказів, але необхідно застерегти проти спроб трактувати їх як непроцесуальні. Оскільки вони закріплені в кримінально-процесуальному законі, їх процесуальна природа не може викликати сумнівів: це процесуальні дії, спрямовані на отримання доказової інформації.

9. Процесуальні способи перевірки доказів.

Перевірка доказів. Відповідно до вимог закону всі зібрані у кримінальному провадженні докази підлягають ретельній всебічній перевірці.

Перевірці підлягають як фактичні дані, так і їх джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими. Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, вже раніше зібраних. Крім того, перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання про їх достовірність.

Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак. Під властивостями доказової інформації розуміємо зовнішній прояв сутності (тобто цілей, зв'язків існування та можливостей бути використаним за призначенням), що сформувалася під впливом події кримінального правопорушення. Ознаки доказу, з одного боку, характеризують його зміст на предмет достовірності, з другого боку, на предмет наявності доброякісної процесуальної форми.

Основними способами перевірки є:

- 1) аналіз змісту кожного доказу окремо;
- 2) співставлення з іншими доказами та джерелами їх походження;
- 3) провадження повторних або нових слідчих та негласних слідчих дій тощо.

10. Оцінка доказів як елемент процесу доказування.

Оцінка доказів - це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях.

Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказовість (чи недоказовість) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Оцінка доказів здійснюється у відповідності із законами (правилами, постулатами) логіки. Вона містить такі елементи як аналіз, синтез, порівняння.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання - це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування. Це не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання - це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу. Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально-процесуального доказування.

Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально - процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.

Оцінка доказів - складний процес, а не одноразовий акт. Збирання, дослідження, перевірка та оцінка доказів можуть бути розмежовані лише умовно, оскільки фактично ці етапи доказування нерозривно пов'язані між собою. Тому оцінка доказів притаманна не тільки завершальному етапу доказування, а охоплює весь процес. Оцінці підлягає кожен доказ у ході його отримання та дослідження.

Деякі вчені (Ф.Н. Фаткуллін) виокремлюють 5 елементів процесу доказування.

1. Побудова (висування) і динамічний розвиток версій у кримінальному провадженні. У кожному провадженні є, як мінімум, дві версії: 1) подія кримінального правопорушення мала місце: 2) події кримінального правопорушення не було.

2. Збирання доказів доказової інформації.

3. Дослідження доказів - виражається у їх вивченні, аналізі, співставленні з іншими матеріалами провадження. Так, Р.С. Белкін слушно звертав увагу на те, що дослідження доказів пов'язане з виявленням, пізнання їх сутності. Воно пов'язане зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів. Дослідження доказів має місце вже у ході виявлення джерел доказової інформації. Особливу роль цей напрям діяльності суб'єктів доказування має у роботі з речовими доказами, де виявлення і

розшифровка доказових властивостей останніх найчастіше пов'язані з необхідністю застосування інструментальних та інших методів дослідження. Дослідження доказів у цьому плані має характер з'ясування їх змісту та інформаційного значення.

В окремому дослідженні, при проведенні експертизи, має місце отримання також нових знань, які робить експерт на підставі аналізу властивостей різних об'єктів (наприклад, слідів злочину та зразків для порівняльного дослідження) і використання спеціальних пізнань, та формулює їх у своєму висновку.

4. Перевірка доказів. Відповідно до вимог закону всі зібрані у кримінальному провадженні докази підлягають ретельній всебічній перевірці. Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак.

5. Оцінка доказів - Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказовість (чи недоказовість) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

. Процесуальні гарантії в доказуванні

Процесуальні гарантії - це передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження, виконання його завдань.

Систему кримінальних процесуальних гарантій становлять:

- 1) кримінальна процесуальна форма;
- 2) засади кримінального провадження;
- 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження;
- 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 5) прокурорський нагляд;
- 6) судовий контроль;
- 7) відомчий контроль;
- 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження;
- 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу та інші.

Процесуальні гарантії мають важливе значення для процесу доказування.

Так кримінально-процесуальна форма забезпечує дотримання передбаченої законом процедури при збиранні доказів. Порушення процедури може мати наслідком визнання доказів недопустимими, що в свою чергу вплине на прийняття рішення у кримінальному провадженні.

Засади кримінального провадження мають особливо важливе значення у доказуванні. Кримінальним процесуальним кодексом у ст.7 визначено перелік засад кримінального провадження. Засади кримінального провадження діють на всіх стадіях кримінального процесу, деякі з них мають особливе значення для доказування. Наприклад засада законності передбачає що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, засада презумпції невинуватості та забезпеченні доведеності вини визначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана

кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, засада безпосередності дослідження показань, речей і документів визначає що суд досліджує докази безпосередньо, показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у спеціально передбачених випадках, сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. Ці та інші приклади свідчать про те що засади кримінального процесу як процесуальні гарантії визначають порядок доказування. Порушення засад матиме наслідком скасування юридичного рішення прийнятого без дотримання засад кримінального процесу.

Процесуальний статус учасників кримінального процесу визначає їх права щодо участі в процесі доказування. Наприклад потерпілий має право давати показання, а може відмовитися давати показання, сторона захисту має рівні можливості з стороною обвинувачення у доказуванні тощо.

Можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження дає можливість запобігти знищенню підозрюваним доказів вчинення ним кримінального правопорушення.

Прокурорський нагляд, судовий контроль, відомчий контроль забезпечують спостереження за процесом доказування з боку контролюючих органів, що забезпечує належну поведінку суб'єктів доказування і як наслідок відповідність зібраних доказів встановлених у законі вимогам.

Таким чином процесуальні гарантії безпосередньо впливають на процес доказування, суб'єкти доказування можуть проводити збирання доказів тільки з урахуванням вимог процесуальних гарантій, реалізація процесуальних гарантій забезпечує дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального процесу при збиранні, перевірці і оцінці доказів, забезпечують належну поведінку державних органів і посадових осіб під час доказування, належну якість доказів для прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні.